

Neki metodološki aspekti istraživanja lokalne historije

Prof. dr. Azem Kožar
Filozofski fakultet Tuzla

Abstrakt: Značajne promjene koje su se dogodile na razmeđu 20. i 21. stoljeća–i još uvijek traju (procesi globalizacije, erozija socijalizma itd.), imale su i imaju bitnog odraza i na razvoj, domete i interesovanja u sferi historijske nauke. Nastala je značajnija pluralizacija interesovanja za historijska istraživanja, među kojima je i pojačan interes za antropološka istraživanja, za historiju svakodnevnice, za običnog čovjeka umjesto političkih elita itd. Sve je to neminovno imalo odraza i na bosanskohercegovačku historiografiju, u kojoj su, osim pokušaja revizije dosadašnjih dometa i stajališta iz bliže i dalje prošlosti, došla do izražaja i interesovanja za izučavanje lokalne historije, mada na tom planu potrebe i mogućnosti nisu na istoj razini. U ovom radu se o svemu tome govori u neophodnoj mjeri, uz posebno ukazivanje na pitanja metodološke naravi. **Cljučne riječi:** historija, lokalna historija, socijalna historija, kulturna historija, historiografija, socijalistička historiografija, revizija prošlosti, globalizacija, historijski izvori, historičar.

UVODNE NAPOMENE

U bosanskohercegovačkoj socijalističkoj historiografiji se malo pažnje poklanjalo istraživanju i izučavanju lokalne historije. Ipak, nastao je jedan broj radova na teme lokalnog karaktera, međutim, njihov kvalitet nije zadovoljavajući, ponajviše zbog toga što njihovi autori nisu profesionalni historičari i što se nisu koristili arhivskom građom i drugim historijskim izvorima prvoga reda. Osim toga, ti radovi su i tematski ograničeni, ponajviše po receptu socijalne historije (politička i vojna zbivanja), a znatno manje su se bavili pitanjima iz sfere kulturne historije.

Pod uticajem globalizacijskih procesa, čiju refleksiju čini erozija socijalizma u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, dominirajuća socijalna historiografija našla se na udaru pluralne kulturne historije, u kojoj izučavanje lokalne historije dobija svoj puni značaj i smisao.

O NEKIM TENDENCIJAMA SAVREMENE HISTORIOGRAFIJE

Usljed sveukupnog tehničko-tehnološkog napretka, posebno usljed makroekonomskih, globalizacijskih i informacijskih promjena, promijenili su se u zadnjim dece-

nijima 20. stoljeća predmet istraživanja, te ciljevi i zadaci historijske nauke, kao i izvori historijskog saznanja, a u vezi sa tim i tehnike historijskih istraživanja. U svemu tome prisutna su danas lutanja i nepoznanice.

Dok je historiografija 20. stoljeća uglavnom bila pod uticajem politike na način da je promovirala “interese vlastodržaca, javno mišljenje i kulturne tradicije određenih grupa”, da je u socijalističkom lageru postojala usmjerena historiografija na temelju marksističko-lenjinističke vladajuće ideologije, da je istovremeno u nekim “desnim diktaturama starih i novih nacionalnih država” nastala antimarksistička historiografija, dok se historiografija izučavala uglavnom u nacionalnim okvirima itd., na kraju 20. i početkom 21. stoljeća došlo je do mnogih promjena među kojima:

- intelektualno prevrednovanje važnih državno-političkih tema od strane novih struja socijalne i kulturne historije;
- internacionaliziranje historiografije pod uticajem postmoderne;
- idonizam 20. stoljeća postepeno zamjenjuje historijski pluralizam 21. stoljeća;
- određena pomjeranja historiografije u stranu i davanja prednosti medijalizaciji

komunikacije u vezi sa historijom, tj. potiskivanje historičara-istraživača (profesionalaca) prema historičaru publicisti koji udovoljava tržišnim potrebama sa senzacionalističkim medijskim informacijama;

- promjene u prikazima nacionalne historije političkom instrumentalizacijom nacionalnih mitova, mada su se velike nacionalno-historijske rasprave iz 19. stoljeća održale i u 21. stoljeću;
- pod utjecajem postmoderne, sukobile su se mikrohistorija (kojoj postmoderna teži) i makrohistorija, tj. historija svakodnevnice sa političkom historijom, socijalna historija sa kulturnom, što sve čini jedan pluralitet shvaćanja karakterističan za savremenu historiju;
- brojnim kontroverzama u odnosima suprotstavljenosti kvantitativnih kvalitativnim metodama istraživanja, makro i mikro istraživačkog pristupa itd., istraživačko polje socijalne historije je usitnjeno, što ostavlja traga na ukupne naučne domete;
- s druge strane, socijalna historija se metodske proširila upotrebom intervjua čime je implementirana usmena, oralna, historija koja je doživjela velike kritike;
- sve je raširenija postala komparativna historija Evrope;
- došlo je do sukoba nove kulturne historije i socijalne historije, u čijoj je biti shvatanje postmodernista da je historijski tekst samo lingvističko (narativno) pripovijedanje, a ne naučno obavještenje o određenom društvenom procesu, te da otuda izvori ne donose spoznaju historijskih činjenica već predstavljaju samo elemente određene jezičke komunikacije;
- nova kulturna historija, koja se nastoji baviti kulturom, umjesto socijalne koja se bavila društvom, kao historija svakodnevnice i običnih ljudi vodi u smjeru približavanja antropologiji i, što je posebno važno, dovodi do interesovanja za nove vrste izvora;
- došlo je do obnove ženskoga pokreta i fe-

minizma što je, kroz jedan osobeno antropološki pristup dovelo do izučavanja historije roda;

- došlo je do velikih debata o tamnim stranama evropske prošlosti kakav je holokaust, fašizam i dr., o uništavanju dokumenata tj. historijskih izvora od strane totalitarnih i ideologiziranih sistema i ideologija, itd., itd.

Dakle, unatoč svim tim promjenama i danas je savremena historiografija, ustvari, stalna borba između ideologizma i profesionalizma koji, između ostalog, ima bitnog odraza na stanje i kvalitet historijskih izvora i njihovu dostupnost za historičara. Danas je sasvim otvoreno pitanje odnosa historije i historičara prema historijskim izvorima, ma kako da ih definiramo. Treba li i hoće li historičari čekati na izvore da ih neki drugi profesionalci (arhivisti, muzealci, kulturolozi, antropolozi, informatičari, sociolozi i dr.), oblikuju i vrednuju po svim dimenzijama i sačuvaju kako bi ih oni mogli koristiti ili, pak, i historičari u tom složenom poslu treba da učestvuju i da daju svoj doprinos? Otvorena su i pitanja novih vrsta izvora kakvi su elektronski zapisi, pitanja njihove vjerodostojnosti, kvaliteta i trajnosti, mogućnosti korištenja itd. Kritika tih izvora dobija nove dimenzije i zahtijeva nove pristupe.

Dakle, društveni razvoj generira nove zahtjeve pred naukom, a to znači i pred historijom, novi izvori traže novu kritiku, sociološka historiografija postala je tijesna da sve to apsorbira, pluralizacija historije je neminovna.

NEKI METODOLOŠKI PRISTUPI U IZUČAVANJU LOKALNE HISTORIJE

Pojam lokalne historije u svoj svojoj određenosti se različito shvaća i razumije. Također se i pojam i zadaci historijske nauke danas različito shvataju. Ovo drugo, svakako, ima bitnog utjecaja na određenje ovog prvog, tj. pojma lokalna historija.

Pojednostavljen odgovor na shvaćanje biti historijske nauke bi se mogao svesti na:

tradicionalno shvaćanje historije sa zadatkom stvaranja tzv. "velikih pripovijesti" (tj. meta pripovijesti), što je u interpretacijama iz 20. stoljeća manifestirano u izučavanju historije nacionalnih država. Otuda se historiografija u nekim zemljama "nalazila u središtu političke kulture sa značajnim utjecajem ideologije na znanstveni pogon". Ovo stajalište je i danas aktualno, jer globalizacija na određen način i zahtijeva "velike pripovijesti" s tim da se pri tome uvažava pluralitet u sferi kulturne tolerancije.

Pod utjecajem kulturne historije postmoderna dekonstruiše tradicionalna shvaćanja "velikih pripovijesti", posebno njihovo okretanje nacionalnim mitologizacijama i "preporuča mikrohistoriju nepovezanih pojedinosti kao jedini realan pristup prošlosti". Ovdje se mikrohistorija shvaća kao pristup u izučavanju pojedinosti sa tematskog aspekta: žene, bolesni, higijena, stanovanje i druge mikro strukture, a ne sa teritorijalnog aspekta, mada se mikrotematika, uglavnom, odnosi na manje teritorijalne cjeline. To je neka vrsta atomizacije historiografije. Međutim osporavanje sinteze historiji znači i osporavanje njenih temeljnih zadataka, što je neprihvatljivo.

Sve u svemu, danas je na sceni sukob makrohistorije i mikrohistorije, historije svakodnevnice s političkom historijom, te općenito: specijalne historije sa novom kulturnom historijom, tj. historijom svakodnevnice (antropološka historija).

U Evropi dominira model poredbene tj. komparativne historije, koji se zasniva na komparacijama različite vrste. U zemljama u tranziciji su pak uzela maha stremljenja koja vode medijalizaciji historije, tj. prema historičaru publicisti koji slijedi zahtjeve tržišta javljajući se sa senzacijama u štampanim i elektronskim medijima. Najveći problem je u tome što to najčešće rade novinari i neki drugi volonteri, a ne profesionalni historičari.

Ovim smo došli do konstatacije da pojmovi mikrohistorija i lokalna historija nisu

sinonimi. Historijom na lokalnoj razini se bave historičari socijalne historije kao i historičari nove kulturne historije. Dakle, pojam lokalna historija je pojam tradicionalne historijske škole (kada se na njega misli sa aspekta predmeta istraživanja koji se odnosi na neki manji geografski ili administrativni prostor: općina, grad, područje tipa Semberija, Posavina, Krajina i sl.), dok je u osnovi pojma "mikrohistorija" dominantan antropološki aspekt u istraživanju.

Istina, pojmovi lokalno (posebno) i opće u smislu predmeta istraživanja su vrlo "rastegljivi". Da li je npr. u našoj socijalističkoj bosanskohercegovačkoj historiografiji pojam općeg obuhvatao jugoslovenski a pojam posebnog (lokalnog) bosanskohercegovački prostor? Sudeći prema stajalištima poznatih bosanskohercegovačkih historičara: Nedima Filipovića, Radeta Petrovića i drugih, izrečenih na Savjetovanju o historiografiji Bosne i Hercegovine u Sarajevu 1982. godine, opću historiju čini jugoslovenski odnosno evropski ram, a posebnu (lokalnu) bosanskohercegovački. Tada je N. Filipović rekao: "Bosanskohercegovačka historiografija je integralni dio historiografije Jugoslavije, uokvirene svjetskom historijom". A R. Petrović, između ostalog, kaže da su "teme bosanskohercegovačke historiografije usitnjene, i usko bosanskohercegovački usmjerene, dok jugoslovenskih i šire orijentiranih tema ima malo". Istina, pri klasifikaciji—koja je tema opća, a koja lokalna (posebna), važno je imati na umu prostor (i vrijeme) na kojem se događaj, tj. historijski proces odvija. Ako je to jugoslovenski prostor onda je istraživanje segmenta koji se odnosi na bosanskohercegovački prostor neki posebni—lokalni problem. Ako se pak pojava, proces, događaj tiče samo bosanskohercegovačkog prostora, onda je njegovo praćenje u cijelosti opći, a njegovih manifestacionih oblika u pojedinim sredinama pojedinačni (lokalni) pristup.

Dakle, pod pojmom lokalne historije ovdje se shvaća istraživanje historije nekog manjeg administrativnog prostora (općina,

grad, selo, pa i regija) kao dijela Bosne i Hercegovine ili neke administrativne cjeline kojoj je ona pripadala. Veoma je važno pravilno odrediti istraživački okvir. Najmanje poteškoća istraživačima zadaju one teme koje se odnose na određeno prirodno uokvireno administrativno područje, npr. historija nekog gradskog naselja koje je u istraživanom periodu imalo status neke administrativne cjeline (općine i sl.). Ovo zbog toga što takav izbor okvira (teritorije na kojoj su se događaji odvijali) omogućava istraživaču komparaciju onih spoznaja koje su rezultat usmene tradicije, sjećanja sudionika i sl., sa onim što je zapisano u arhivskim i drugim dokumentima prvoga reda. Bez komparacija te vrste i dovođenja u vezu svih vrsta izvora, nije moguće istraživanje lokalne historije učiniti naučno – osnovanim, pa otuda i korisnim i društveno svrsishodnim. Ovo zbog toga što istraživač mora imati jasnu namjeru da njegovo istraživanje bude istinoidno, tj. da teži istini. U suprotnom, svjesno uvođenje neistina i zabluda, neminovno ima negativne posljedice po osnovni cilj i svrhu historijskog istraživanja.

U ovom smislu shvaćena lokalna historija je bila i ostala predmetna, tj. zastupljena u našoj historiografiji. Metodološko-naučni zahtjevi idu najčešće induktivno – od posebnog ka općem, mada se, posebno kada je lokalni događaj organska refleksija šire pojave, često primjenjuje deduktivan sistem saznanja. Svi drugi naučni pristupi: kritika izvora, komparacija podataka, analitičko-sintetička ekspozicija i sl., imaju svoju punu primjenu i na razini izučavanja lokalne historije, razumljivo uz neprenaglašavanje, tj. oprez kod historijskih sintetiziranja.

Krucijalno pitanje za svako historijsko istraživanje su historijski izvori. Isti su, posebno za starija historijska razdoblja, skoncentrisani u većim centrima, od kojih neki u vrijeme istraživanja nisu optimalno dostupni (granične i druge barijere). To otežava istraživanja, čak i iz 20. stoljeća za istraživače iz Bosne i Hercegovine histo-

rijskih izvora koji su ranije usmjereni u Beograd, Zagreb i druge centre. Međutim, veliki dio izvora iz jugoslovenskog perioda bosanskohercegovačke prošlosti, lokalnog karaktera, sačuvan je u regionalnim institucijama kulture. Kada je u pitanju regija sjeveroistočne Bosne (tuzlanski okrug, tuzlanska oblast, tuzlanski kanton i sl.), izvori su uglavnom pohranjeni u Arhivu Tuzlanskog kantona, Muzeju istočne Bosne, Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Tuzla, te u općinskim institucijama kulture (najčešće domovi kulture) u kojima se nalaze zbirke arhivske, muzejske i bibliotečke građe. Po onome što je poznato o količini i kvalitetu tih izvora, može se sa sigurnošću konstatovati da su oni dobra osnova za istraživanje tema iz lokalne historije. Upravo rukovođeni tom spoznajom, a nakon stvaranja određenih pretpostavki za školovanje sopstvenog istraživačkog kadra na području Tuzlanskog kantona, što se prije svega ogleda u osnivanju Odsjeka za historiju (1993.) na Filozofskom fakultetu u Tuzli, azimut historiografskih istraživanja je okrenut prema temama iz lokalne historije. Prve magistarske i doktorske radnje koje se odnose na lokalnu historiju, svakako sa neophodnim općim kontekstom, nastale su u zadnjim godinama 20. i prvim godinama 21. stoljeća na ovom odsjeku. U tome, međutim, historičari nisu adekvatno podržani od strane institucija sistema. Naši projekti se ne odobravaju, naši časopisi se ne podržavaju, naša istraživanja oblikovana u historijskim studijama i monografijama se ne sufinanciraju itd. To upravo znači da historijska znanja nisu adekvatno prepoznata, da su ona shvaćena više formalno (za promociju neke ličnosti, neke političke opcije i sl.), nego suštinski. Pa i ta površna, formalna strana, je značajno reducirana smanjenjem fonda sati iz historije u osnovnim i srednjim školama na području Tuzlanskog kantona, te fonda sati iz istraživačke sfere nastavnih predmeta na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Tuzli.

Imajući sve to u vidu, tj. jednu ne baš

optimističku atmosferu kada je u pitanju shvaćanje značaja historijskih istraživanja na teme iz lokalne historije, podrške svake vrste su vrijedni projekti koje provode neki istraživači entuzijasti okupljeni oko "Gračaničkog glasnika", Časopisa za historiju "Saznanja" kojeg izdaje Društvo historičara Tuzla, "Arhivske prakse" koju izdaje Arhiv TK i Društvo arhivskih zaposlenika TK itd. Tako je npr. u časopisu "Saznanja" u tri posljednja broja (2005., 2008., 2009.), 23 autora objavilo 840 stranica teksta, od čega se oko 30% direktno odnosi na lokalnu historiju. U prvih deset brojeva "Zbornika radova" Filozofskog fakulteta Tuzla, od 328 radova 60 su radovi historičara, što čini 20 % svih radova od čega se značajan broj radova odnosi na lokalnu historiju. Radovi iz lokalne historije pojavljuju se i u brojnim drugim časopisima, među kojima posebno mjesto i značaj zauzima "Gračanički glasnik".

ZAKLJUČAK

Savremene tendencije na razini svjetske historiografije idu u smjeru davanja većeg značaja istraživanjima lokalne historije. Te su tendencije usmjerene na istraživanje svega onoga što je bilo tematski nedostavno, a to su sve teme izvan političke i vojne historije. Taj antropološki pristup historiji doprinio je većem opsegu istraživanja lokalne historije u Bosni i Hercegovini.

Bosanskohercegovačka historiografija nije pridavala odgovarajući značaj izučavanju lokalne historije. Akumulacija historijskih izvora i istraživačkih kadrova kao nosilaca istraživanja u mnogim lokalnim sredinama, među kojima je i područje Tuzlanskog kantona, stvorili su pretpostavke za kvalitativan zaokret na ovom planu. Kao rezultat svega toga, nastali su i nastaju značajni istraživački radovi iz lokalne historije (sjeveroistočne Bosne, Tuzlanskog okruga, Tuzle, Gračanice, Gradačca, Živinica, Srebrenika, Kalesije i dr.), čija su manifestacija, između ostalog i brojni historijski i kulturološki časopisi kakvi su "Gračanički glasnik", "Saznanja",

"Arhivska praksa", "Biljeg Srebrenika" itd. Finansijska podrška izlaženju ovih časopisa je neophodna. Postojeće neadekvatno stanje na tom planu će se, nadati se, prevazići što bi u bliskoj budućnosti moglo dovesti do formiranja Instituta za historiju kao kantonalne (regionalne) ustanove, čime bi započela nova etapa u istraživanju lokalne historije tuzlanske regije.

LITERATURA

1. *Savjetovanje o historiografiji*, Sarajevo 1983.
2. Gross Mirjana, *Susret historije i antropologije*, Narodna umjetnost, br 33/2, Zagreb 1996.
3. Gross Mirjana, *Suvremena historiografija. Korišteni, postignuća, traganja*, Zagreb, 2001
4. Gross Mirjana, "Mikrohistorija, dopuna ili suprotnost makrohistoriji?", Radovi, br. 28, Zagreb 1995.
5. Gross Mirjana, "O historiografiji posljednjih trideset godina", Radovi, Zagreb, 2006.
6. Ekmečić Milorad, "O istraživanju istorije Bosne i Hercegovine danas", u: *Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa održanog 1994. u Beogradu*, Beograd 1995.
7. Đurđev Branislav, "Esej o istorijskim izvorima", Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, XII, Sarajevo 1982.
8. Kožar Azem, *Uvod u historiju*, Tuzla 1994.
9. Kožar Azem, "Arhivi kao faktor državnosti Bosne i Hercegovine", u: Naučni skup "Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Sarajevo, 23. i 24. 11. 2003., ANUHiH, Posebna izdanja, knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, Sarajevo 2007.
10. Kamberović Husnija, "Između kritičke historiografije i ideološkog revizionizma", u: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije, Zbornik radova*, Sarajevo 2007.
11. Juzbašić Đevad, *Pozdravna riječ na naučnom skupu "Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije"*, Zbornik radova, Sarajevo 2007.
12. Šušnjić Đuro, *Metodologija nauke, kritika nauke*, Beograd 1999.